E-KİTAP
PROJESİ

IBAD

PROCEEDINGS BOOK
Bildiriler

1st International Scientific Researches Congress - Humanity and Social Sciences (IBAD-2016)

May 19 - 22, 2016 Madrid, SPAIN

1. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi - İnsan ve Toplum Bilimleri (IBAD-2016)

19 - 22 Mayıs 2016 Madrid, İSPANYA

Edited by
HAYRULLAH KAHYA

PROCEEDINGS BOOK OF 1st International Scientific Researches Congress – Humanity and Social Sciences (IBAD-2016)

May 19-22, 2016 – Madrid, SPAIN

Edited by

HAYRULLAH KAHYA

Published, 2016

ISBN: 978-605-9654-52-4

Publisher: e-Kitap Projesi

Publisher Certificate Number: 32712

http://www.ekitaprojesi.com/books/proceedings-book-bildiriler-1st-international-scientific-researches-congress-humanity-an-social-sciences-ibad-2016

This work is subject to copyright. All rights are reserved, whether the whole or part of the material is concerned. Nothing from this publication may be translated, reproduced, stored in a computerized system or published in any form or in any manner, including, but not limited to electronic, mechanical, reprographic or photographic, without prior written permission from the publisher
www.ibadergisi.com
www.ibadergisi.org
ibadconferences@gmail.com
The individual contributions in this publication and any liabilities arising from them remain the responsibility of the authors.
The publisher is not responsible for possible damages, which could be a result of content derived from this publication.

ORGANIZED BY

IBAD

SUPPORTED BY

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ 1911

Organization Committee

Chairmans of the Conference

Dr. Hayrullah KAHYA – Yıldız Technical University, TURKEY

Dr. Jesus Gil FUENSANTA, Autónoma de Madrid University, SPAIN

Members of the Scientific Committee

Prof. Dr. Alejandro Lorca CORRONS, SPAIN
Prof. Dr. Asma AFSARUDDIN, USA
Prof. Dr. Asuman BALDIRAN, TURKEY
Prof.Dr. Eleni SELLA, GREECE
Prof. Dr. Evangelia BALTA, GREECE
Prof. Dr. Muzaffer AYDEMIR, TURKEY
Prof. Dr. Nazif SHAHRANI, USA
Prof. Dr. Salide SERIFOVA, AZERBAIJAN
Prof.Dr. Sevil SARGIN, TURKEY
Prof. Dr. Victor Morales LEZCANO, SPAIN

Technical Support Team
WeBMaSTURK

"İYİ VE KÖTÜ PRENS ÖYKÜSÜ"NDE SEVGİ, SAYGI, MUTLULUK VE MERHAMET İFADELERİ

Arş. Gör. MELEK ÇUBUKCU

Çukurova Üniversitesi

mcubukcu@cu.edu.tr

Özet

Bu çalışmada, Budist devreye ait bir Uygurca el yazması metin olan İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nde kullanılan; sevgi, saygı, mutluluk ve merhamet ifade eden sözcüklerle ilgili ayrıntılı bir çalışma yapılacaktır. Bu sözcüklerin her birinin kullanım sıklığı verilecek, sözcüklerin hangi cümlelerde geçtiği, hangi kelimelerle ve kaç farklı anlamda kullanıldığı belirlenecektir. Ayrıca sözcüklerin hangi kökten geldiği hakkında da bilgi verilecek, bu sözcüklerin Çağdaş Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesindeki görünümleri de ele alınacaktır. Bu çalışma; Uygurcanın Budist devreye ait olan döneminde, sevgi, saygı, mutluluk ve merhamet ifade eden sözcüklerin kullanım alanları ve kullanım sıklığı ile ilgili yorum yapma imkanını doğurmuş olacak, bir dönemin kelime haznesini belirlememize fırsat tanıyacak, ayrıca Uygurcanın Budist devreye ait olan dönemi ile Türkiye Türkçesini karşılaştırma imkanını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler : İyi ve Kötü Prens Öyküsü, Sevgi, Saygı, Mutluluk, Merhamet.

Abstract

In this study, the text to write a good hand of Uighur Buddhist circuit and used in bad Tale Prince; love, respect, a detailed study will be made about the happiness and compassion expressing words. These words are to be given the frequency of use of each word of which has passed the sentence, which will be determined by how many different words and terms used. It also will provide information about the words which came radically contemporary Turkish dialect of these words and will be discussed in view of Turkey Turkish. This work; Uighur era belonging to the Buddhist circuit, love, respect, happiness and compassion expressing about the usage and frequency of use of the word comment that has led to the possibility, a period that will provide opportunities for us to identify the vocabulary, as well as Uighur the Turkish comparison opportunities with Turkey period belonging to the Buddhist circuit It will provide.

Key Words: Good and Evil Prince Story , Love, Respect , Happiness, Compassion .

GİRİŞ

Bu çalışmada, Budist devreye ait Uygurca el yazması metin olan "İyi ve Kötü Prens Öyküsü"nde kullanılan; sevgi, saygı, mutluluk ve merhamet ifade eden sözcüklerle ilgili çalışılmıştır. Öncelikle sözcükler; fiiller ve isimler olarak iki gruba ayrılmış, her kelimenin anlamı, metinde geçtiği yerler, kaç farklı anlamda kullanıldığı, kullanım sıklığı, etimolojisi, fiilse aldığı ekler , isimse hangi kelimelerle bir arada geçtiği incelenmiştir. Ardından her sözcüğün Çağdaş Türk lehçelerindeki ve Türkiye Türkçesindeki durumuna bakılmıştır.

Sözcüklerin etimolojik bilgisi ve bu sözcüklerin Çağdaş Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesindeki durumu için Clauson'un "XIII. Yüzyıl Öncesi Türkçenin Etimoloji Sözlüğü" adlı çalışmasından faydalanılmıştır. Ayrıca her sözcük için Türkçe Sözlük (2011, 11. Baskı) de kullanılmış, metinde geçen sözcükler dikkate alınarak bunların, Türkiye Türkçesinde kullanılan sözcüklere benzeyen, birebir geçen ya da hiç bulunmayanları tespit edilmiştir.

A) FİİLLER

1)Açın- : Bakmak, özen göstermek, kaygılanmak, büyük ilgi göstermek, tedavi etmek, meşgul olmak, beslemek.

LXVII.7

"öz ebinge elitti, açıntı"

(Kendi evine götürdü, ihtimam gösterdi)

LXVIII.1

"edgü açınınglar tep"

(iyi bakın diye tembih etti)

LXVIII.2

"bir ay artuk açıntı"

(bir aydan fazla süre baktılar)

"anta açınayın tep"

(orada ben de ona bakayım)

4 kez geçer. 3 cümlede "hasta bakmak", 1 cümlede" gözetmek " anlamında kullanılır. 2 cümlede belirli geçmiş zaman ekiyle, 1 cümlede emir kipiyle, 1 cümlede ise istek kipiyle kullanılmıştır. Kelime, "açı- " fiil kökünden gelir.

Çağdaş Türk lehçelerinden kuzeydoğu grubundan Sagayca , Şorcada adın- (ağzını açmak) ; acın- " acı hissetmek, öfke, acıma " anlamlarında kullanılır. Çağdaş Türk lehçelerinin tamamında açı- fiilinin dönüşlü hali görülür.

Kelime Türkçe Sözlükte "acı-" biçimindedir.

1. Tadı acı duruma gelmek, acılaşmak

2. Acılı ağrılı olmak

3. a. Merhamet etmek b. Başkasının uğradığı veya uğrayacağı kötü bir duruma üzülmek (11. Baskı, 2011, s.11)

2)Egid- : Beslemek, yetiştirmek, özen göstermek, bakmak.

III.5

"Eting kanın satar anın öz egidür"

(Onların etini ve kanını satıyor ve kendilerini böyle geçindiriyorlar)

XIII.5

"biri ayur koy yılkı egidser yılınga asılur"

(Birisi şöyle söyledi : koyun ve sığır beslerse onlar yıldan yıla çoğalır ve insan zengin olur)

LXX.2

"elgim atızu, agzım yırlayu öz egideyin"

(elim çalar, ağzım şarkı söyler kendimi beslerim)

LXXII.3

"beş yüz koltguçı tegin anta egidti"

(Prens beş yüz dilenciyi orada doyurdu)

4 kez geçer. 1 cümlede " maddi anlamda geçinmek, geçim sağlamak", 2 cümlede "beslemek, beslenmek, yemek, doymak", 1 cümlede ise "büyütmek, bakmak" anlamında kullanılır.1 cümlede geniş zaman ekiyle, 1 cümlede şart kipiyle, 1 cümlede belirli geçmiş zaman ekiyle, 1 cümlede de istek kipiyle kullanılmıştır.

Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmemiştir.

Kelime Türkçe Sözlükte "eğit-" biçimindedir.

1. Birinin akla uygun, fiziksel ve moral gelişmesi üzerine etki yaparak çeşitli davranış yatkınlıkları, bilgi ve görgü aşılayarak önceden tespit edilmiş amaçlara göre onun belirli bir yönde gelişmesini sağlamak, terbiye etmek: Çocukları eğitmek.

2. Belli bir konuda yetiştirme

3. Hayvanı istenilen davranışları yapabilecek biçimde yetiştirmek (s.762)

3)Esirke-: Merhamet etmek, acımak, yakınmak.

LXXI.3

"yırıg tanglayu esirkeyü ıglayu tegre tolı tururlar"

(Şarkıyı beğenen , acıyan ve ağlayan insanlar etrafı doldurup duruyorlardı)

1 kez geçer. "Acımak" anlamında kullanılır. Sıfat fiil göreviyle kullanılmıştır.

Clauson sözlüğünde kesin olmamakla beraber *es isim köküyle bağlantılı olduğu geçer.Çağdaş lehçelerden kuzey grubunda yer alan Kırgızca, Kazakça ve güneybatı grubundan Türkiye Türkçesinde esirge- olarak geçer.

Kelime Türkçe Sözlükte "esirge- " biçimindedir.

1. Korumak , himaye etmek, vikaye etmek

2. Bir şeyi yapmaktan veya vermekten çekinmek (s.816)

4)Kantur- : Tatmin etmek, doyurmak, hoşnut etmek.

XIV.6

"köngülteki küsüşin kantur-galı sakınsar "

(insan gönlündeki arzularını doyurmayı düşünürse ve bulunmaz mücevherlerini bulursa...)

1 kez geçer. " Doyurmak, bir şeye doymuş olmak" anlamında kullanılır. İsim fiil görevindedir.

Clauson sözlüğünde kelimenin gelişimi ka:n- ile açıklanır. Çağdaş Türk lehçelerinin tamamında var olduğu fakat bir takım değişiklikler olduğu belirtilir.

Kelime Türkçe Sözlükte "kandır-" biçimindedir

1. Kanmasını sağlamak, inandırmak, ikna etmek.

2. Aldatmak

3. Yeme , yeme isteğini karşılamak (s.1296)

5)Kataglan-: Gayret etmek,çabalamak.

XXVII.5

" men amtı siz kataglanıng birle barıng barıng yerçi bolung"

(şimdi siz gayret edin onunla gidin, onun rehberi olun dedi)

1 kez geçer. "Gayret etmek " anlamında kullanılmıştır. Emir kipiyle kullanılmıştır.

Clauson sözlüğünde katıgla- fiilinin dönüşlü biçimi olduğu ifade edilir. Kelimenin Çağdaş Türk lehçelerinden güneybatı grubundan Türkiye Türkçesinde katılan-, ve kuzeybatı grubundan Nogaycada katlan- olduğu belirtilir.

Kelime Türkçe Sözlükte "katlan-" biçimindedir.

1. Katlama işi yapılmak.

2. (mec.) Hoş olmayan bir duruma, güç şartlara dayanmak, tahammül etmek (s. 1352)

6)Kavış- : Buluşmak, kavuşmak.

LII.6

"anta tegdükte inisi birle kavıştı"

(Oraya vardığı zaman , küçük kardeşiyle buluştu)

LII.8

"ekki kadaş esen tükel kavışıp öpişti"

(iki kardeş sağ salim birbirlerine kavuşup öpüştüler)

2 kez geçer. İki cümlede de " iki kardeşin birbirine kavuşması" anlamındadır. 1 cümlede belirli geçmiş zaman ekiyle, 1 cümlede ise zarf fiil göreviyle kullanılır.

Clauson sözlüğünde kelime kökü *kav- olarak gösterilir. Çağdaş Türk lehçelerinden kuzeybatı ve güneybatı grubunda kelimenin bu şekilde olduğu belirtilir.

Kelime Türkçe Sözlükte "kavuş-" biçimindedir

1. Ayrı kalınan, sevilen bir kimseyle bir araya gelmek, onu yeniden görmek.

2. Yokluğu çekilen veya çok istenen bir şeye erişmek, onu elde etmek.

3. Katılmak (Fırat ve Dicle gibi yan yana akıyorlar , sonra birbirine kavuşuyorlar

4. Bir araya gelmek , birleşmek(Ceketin önü kavuşmuyor)

5. Güneş batmak

6. Varmak, ulaşmak (s. 1360)

7)Kazgan-: Kazanmak, elde etmek.

VIII.3

"kan kazgansar oglı üçün temez mü"

(Eğer baba kazanırsa oğlu içindir, denmez mi?

XII.7

"neçükin agı barım kazgansar üküş bulur"

(insan zenginlik ve varlık kazanmak isterse en fazlasını ne ile elde eder?)

XIV.4

"tavar kazganmak neng toluy ögüz-ke kirip"

(mal mülk kazanmak konusunda...)

3 kez geçer. 3 cümlede de " mal mülk kazanmak" anlamı vardır. 2kez şart kipiyle , 1 kez de istek kipiyle kullanılmıştır.

Clauson sözlüğünde kelime *kazga- fiilinin dönüşlü biçimi olarak açıklanır. Çağdaş Türk lehçelerinden güneybatı grubundan Azerice ve Türkmencede kazan-, Türkiye Türkçesinde kazan- şeklinde geçtiği belirtilir.

Kelime Türkçe Sözlükte "kazan-" biçimindedir.

1. Kazanç sağlamak

2. (nsz) Olumlu, iyi bir sonuç elde etmek

3. Çıkmak, isabet etmek.

4. Edinmek, sahip olmak.

5. Tutulmak, yakalanmak.

6. Kendinden yana çekmek.

7. Ele geçirmek, fethetmek, kazanç sağlamak

8. Yenmek, galip gelmek (s.1372)

8)Kertgin- : İnanmak, doğru kabul etmek.

A.6

"kertgüntüngüz mü ki"

(Şimdi bana inandınız mı?)

A.7

"tegin amtı timin kertgüntüm"

(Prens dedi : Şimdi size gerçekten inandım)

A.12

"kız yalgan tep kertgünmetin"

(Kız bu bir yalandı diyerek, söylediklerine inanmayarak prense şöyle dedi)

A.21

"men ıdı kertgünmez men tep "

(ben hiç inanmıyorum dedi)

4 kez geçer. 4 cümlede de " söylenen bir söze veya duruma inanmamak" anlamında kullanılmıştır.

Clauson sözlüğünde kelimenin morfolojisinin belirsiz olduğu fakat kelimenin kertü ile ilişkisi olduğu açıklanır. Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmez.

Kelimenin Türkçe Sözlükteki karşılığı "inanmak" olabilir.

Kelime Tarama Sözlüğü'nde "kertin-" olarak geçer (TTS I 471, III 460, IV 524)

9)Kol-: İstemek,dilemek, sormak.

VII.4

"takı adın aglık koltı yme ber-di"

(prens yeniden başka hazineler istedi, yine ona istedikleri verildi)

XLVIII.4

"çintamani erdini kolu poşı-ka keltim tep ötünti"

(Çintamani mücevherini bağış olarak istemeğe gidelim dedi)

LI.2

"ince tepkut koltı"

(ve şu sözlerle selamet talep etti)

LXIV.5

"edgü ögli tegin-ke kolmış erti"

(Kral-hanın kızını iyi düşünceli prense istemiş ve dünür olmuşlardı)

4 kez geçer. 2 cümlede "hazine, mal, mülk istemek", 1 cümlede " esenlik, mutluluk, selamet istemek " , 1 cümlede "bir kızı bir erkeğe istemek" anlamında kullanılır. 2 cümlede belirli geçmiş zaman ekiyle, 1 cümlede zarf fiil göreviyle , 1 cümlede de belirsiz geçmiş zaman ekiyle kullanılmıştır.

Çağdaş Türk lehçelerinden sadece kuzeybatı grubundan Karaimcede bu kelime vardır.

Kelimeni Türkçe Sözlükteki karşılığı " istemek" olabilir.

10)Közed- (küzed-) : Göz kulak olmak, beklemek.

XLII.4

"tört körkle kırkın yürüng kümüş yıp engirer bu kapag közedü turur-lar"

(dört güzel kızın beyaz gümüş bir ipi eğirdiklerini ve bu kapıya bekçilik ettiklerini gördü)

1 kez geçer. "Bir yere bekçilik etmek , orayı gözetmek" anlamındadır. Zarf fiil görevinde kullanılmıştır.

Clauson sözlüğünde kelimenin gelişimi "köze: d-" olarak açıklanır. Çağdaş Türk lehçelerinden sadece kuzeydoğu grubundan Şorcada , Teleütçede küzet-, közet- ve ködez- olarak görülür.

Kelime Türkçe Sözlükte" gözet- " biçimindedir

1. Korumak, bakmak, özen göstermek, himaye etmek.

2. Önem vermek , göz önünde bulundurmak, ayrı tutmak.

3. (nsz) Kollamak, beklemek.

4. Bir sonuca giderken bütün ayrıntı ve etkenleri dikkate almak.

5. Kayırmak(s.985)

Kelime Tarama Sözlüğü'nde "gözet-" olarak geçer (TTS II 464)

11)Kuçuş-: Kucaklaşmak.

LII.8

"kavışıp öpişti kuçuştı"

(İki kardeş sağ salim birbirlerine kavuşup öpüştüler, kucaklaştılar)

1 kez geçer. " İki kardeşin birbiriyle kucaklaşması" anlamındadır. Belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılır.

Clauson sözlüğünde kuç- fiilinin işteş hali şeklinde açıklanmıştır. Çağdaş Türk lehçelerinin bazılarında vardır.

Kelime Türkçe Sözlükte "kucaklaş- "biçimindedir.

Birbirini kucaklamak (s.1515)

12)Kutad- : Mutlu kılmak, mutlu olmak, talihli olmak, kişi adı.

XLVIII.ext.

"kutadmış kut bulmış"

(Mutlu olmuş, kut bulmuş)

1 kez geçer. " Mutlu olmak " anlamındadır. Belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılmıştır.

Clauson sözlüğünde köken olarak kut- verilmiştir. Gelişimi kuta: d- şeklindedir. Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmez.

Kelime Türkçe Sözlükte "kutlamak" biçimindedir.

1. Mutlu bir olaya sevinildiğini söz, yazı veya armağanla anlatmak, tebrik etmek.

2. Önemli bir olayın gerçekleşmesinin yıl dönümü dolayısıyla tören yapmak, tesit etmek(s. 1545)

13)Kutgar-, kutar- : Selamet getirmek, kurtarmak.

LI.7

"siz meni titmeng kutgarıng sizinge kutunguzta busuylug etözden ozalım"

(Sizin tarafınızdan sizin yararlı gücünüz sayesinde günahkar bedenden kurtulalım)

LXXVI.6

"men silerni barça anta kutarga men tep tedi"

(Buddha'nın sonsuz mutluluğunu bulsam, sizleri, hepinizi o zaman kurtaracağım dedi)

2 kez geçer. 1 cümlede "günahkar bedenden kurtulmak", 1 cümlede de "olumsuz bir durumdan kurtulmak" anlamındadır. 1 cümlede istek kipiyle, 2 cümlede ise gelecek zaman ekiyle kullanılmıştır.

Clauson sözlüğünde kelime "kurt" ve "gar-" ile ilişkilendirilir. Çağdaş Türk lehçelerinde Güneybatı grubundan Azericede ğurtar-, Türkiye Türkçesinde kurtar-, Türkmencede ğutar- , diğer lehçelerin tamamında kutkar- şeklindedir. Kuzeydoğu grubundan Uygurcada ve güney grubundan Özbekçede alternatif olarak kelimenin kutkaz- şekli de mevcuttur.

Kelime Türkçe Sözlükte "kurtarmak" biçimindedir1.Bir canlıyı bir felaketten, tehlikeden veya zor durumdan uzaklaştırmak.

2. Kurtulmasını sağlamak

3. Uzaklaştırmak.

4. Kazandırmak, yeniden ele geçirmek.

5. Bir şeye zarar gelmesini önlemek.

6. Birinin cezalandırılmasına engel olmak.

7.(nsz) Bir şeyin değerini karşılamak.(s. 1534)

14)Ögür-: Sevinmek.

LIII.3

"ıglaştı ötrü sıktaştılar yene ögürdiler, sevindiler"

(Ağlaştılar, hıçkırdılar, sonra yine neşelendiler, sevindiler)

1 kez geçer. "Neşelenmek" anlamında kullanılır. Belirli geçmiş zaman eki ile kullanılır.

Clauson sözlüğünde kök olarak ö- gösterilir. Çağdaş Türk lehçelerinden yalnızca kuzeydoğu grubundan Tuvacada görülür (ö: rü-) . Nadir olarak tek başına kullanılır. Genellikle hendiodin şeklinde görülür (ögi- sevin-)

Kelime Türkçe Sözlükte "sevin- " kelimesine denk gelebilir.

15)Öpiş- : Öpüşmek.

LII.8

"ekki kadaş esen tükel kavışıp öpişti"

(iki kardeş sağ salim birbirlerine kavuşup öpüştü)

1 kez geçer. "İki kardeşin birbirine sarılıp öpüşmesi" anlamındadır. Belirli geçmiş zaman ekiyle kullanılır.

Çağdaş Türk lehçelerinin tamamında vardır.

Kelime Türkçe Sözlükte "öpüş- " biçimindedir.

1. Birbirini öpmek

2. mec. Nesnelerin parçaları birbiriyle tam olarak yan yana bulunmak, teması olmak (s.1856)

16)Ötün- : Saygılı bir biçimde anlatmak, arz etmek, dilemek, bir dilek sunmak.

IV.7

"kangı kanka ince tep ötünti"

(prens han babasına ağlayarak, şöyle arz etti)

V.3

"tegin ince tep ötünti"

(prens şöyle arz etti)

XXXVII.4

"teginke ince tep ötünti"

(prense şöyle arz etti)

VI4.

"tegin ince tep ötünti, kanım kutı meni sever"

(prens, şöyle arz etti: haşmetli babacığım beni seviyor musunuz?)

VII.8.

"agıçı ulugı kanka ince ötünti"

(hazine başkanı , hana şöyle arz etti)

IX.1

"ınanç-ları buyruk-ları eşidip kanka ince tep ötünti-ler "

(sadık dostları, bakanları, bunu işitince şöyle arz ettiler)

LXXVII.5

"beş yüz koltguçılar bu sabag eşidip ulıdı-lar sıktadı-lar ... ince tep ötüntiler"

(beş yüz dilenci bu sözü işidip uludılar sızlandılar ... şöyle arz ettiler)

XIX.2

"yarlıg bolzun tıdmazun barayın tep ötünti"

(kral buyruğu (izni) çıksın bana engel olmasın gideyim diye yalvardı)

XXIV.8

"beş yüz er kamugun ol körmez yerçi-ke ötünti-ler"

(o beş yüz adamın hepsi de o kör rehbere baş vurdular)

XLIV.7

"kapag-çı kırkın-lar içgerü kirip ötünti-ler"

(bu kapıcı kızlar, içeri girip talebi arz ettiler)

10 kez geçer. 7 cümlede "bir bilgiyi iletmek , söylemek", 1 cümlede "yalvarmak", 1 cümlede "başvurmak", 1 cümlede " bir şey istemek " anlamında kullanılır. Hepsinde belirli geçmiş zaman ekiyle geçer.

Çağdaş Türk lehçelerinden Kuzey grubundan Kırgızcada ötün-, Kazakça ötin- , Güney grubundan Özbekçede ütin-, kuzeybatı grubundan Kazan Tatarcasında üten- / ütin- , Karakalpakçada ötin-, güneybatı grubundan Türkmencede ötün- şeklinde geçer.

Kelimenin Türkçe Sözlükteki karşılığı "rica etmek" biçimindedir.

17)San- : Sayılmak, kendini ... saymak, ... gibi sayılmak.

XI.7

"kayu kişi ög kan könglin bertser ol tınlıg tamulug bolur ogul kızka sanmaz"

(hangi kişi ana ve babasının gönlünü kırarsa o kişi cehennemlik olur , oğul ya da kız sayılmaz / farketmez)

1 kez geçer. Bir durumun diğerinden ayırt edilmeyeceği (farketmemek) anlamındadır.

Clauson sözlüğünde kelimenin gelişimi sa: n- olarak açıklanır. sa- fiilinin dönüşlü hali denmiştir. Çağdaş Türk lehçelerinden güneybatı grubunda Azerice, Türkiye Türkçesinde san- "düşünmek,zannetmek " olarak , Türkmence de ise san- " düşünmek , varsaymak " biçiminde geçer.

Kelime Türkçe Sözlükte "san-" biçimindedir.

1. (nsz) Bir şeyin olma veya olmama ihitmalini kabul etmekle birlikte, olabileceğine daha çok inanmak, zannetmek, zanneylemek.

2. Gibi gelmek, farz etmek.

3. Bir şey veya kimsenin olduğunu düşünmek (s.2028)

Kelime Tarama Sözlüğünde "san-" biçiminde geçer. "Varsayım" anlamında kullanılır (TTS ı 597, II 790, III 594, IV 660)

18)Sev- : Sevmek

VI.4

"kanım kutı meni sever mü siz "

(Prens şöyle arz etti: Haşmetli babacığım beni seviyor musunuz?)

VI.7

"amrak ögüküm seni ince sever men ayadaki yençü monçuk teg közdeki...)

XXIX.1

"kangım eçim tegin-ke sever meni aklayur erti "

(babam, annem her zaman sadece prens ağabeyimi sever ve benden hep nefret ederlerdi)

LVI.8

"meni sevmez erti eçim tegin-ke sever erti"

(Beni sevmezlerdi, ağabeyim prensi severlerdi)

XXX.5

"kangı ogul kılınçı yavlak üçün sevmez erti"

(Babası, oğlunun eylemleri kötü olduğu için, onu sevmezdi)

LVI.7

"kangım sönde berü meni sevmez erti "

(Annem babam uzun zamandan beri beni sevmezlerdi)

6 kez geçer. 6 cümlede de " ana babanın oğlunu sevmesi" anlamında kullanılmıştır.

Çağdaş Türk lehçelerinde birkaç fonetik değişiklikle görülür. Kuzeydoğu grubunda Altaycada, Teleütçede sü- (diğerlerinde yok), güneydoğu grubunda -Tarançi (söy-) , Uygurca (söy-, süy-), kuzey grubunda genel olarak süy-, güney grubunda genel olarak sev-, kuzeybatı grubundan Kazan Tatarcasında söy-, diğerleri süy-, güneybatı grubunda Azerice, Türkiye Türkçesinde ve Türkmencede söy-.

Kelime Türkçe Sözlükte "sev-" biçimindedir

1. Sevgi ve bağlılık duymak

2. Birine sevgiyle bağlanmak, gönül vermek

3. Çok hoşlanmak

4. Okşamak

5. Yerini, şartlarını uygun bulmak (s.2082)

19)Sevin- : Sevinmek.

XLVII.1

"kanı ertinü sevinti süzülti"

(Ejderhalar hanı çok sevindi , günahlarından arındı)

LIII.2

"ıglaştı ötrü sıklaştılar yene ögürdiler sevintiler"

(Ağlaşdılar, hıçkırdılar, sonra yine neşelendiler, sevindiler)

2 kez geçer. 1 cümlede " günahlardan arınmak dolayısıyla sevinmek" 1 cümlede de " önce ağlamak , sonra ardından sevinmek " anlamında kullanılmıştır. İki cümlede de belirli geçmiş zaman eki ile kullanılmıştır.

Clauson sözlüğünde sev- fiilinin dönüşlü hali olarak açıklanır.Çağdaş Türk lehçelerinin tamamında aynı fonetik değişme olmuş ve kelime sev- olmuştur.

Kelime Türkçe Sözlükte "sevin-" biçimindedir

Sevinç duymak (s. 2082)

20)Tangla- : Hayran olmak, olağanüstü ya da nadir niteliğinde görmek.

LXXI.3

"yırıg tanglayu esirkeyü ıglayu tegre tolı tururlar"

(Şarkıyı beğenen acıyan ve ağlayan insanlar etrafı doldurup duruyorlardı)

1 kez geçer. " Şarkı beğenmek" anlamında kullanılmıştır. Sıfat fiil görevindedir.

Clauson sözlüğünde kelimenin 2. anlamı bu anlamla uyuşmaktadır. Çağdaş Türk lehçelerinde "şaşırmak" anlamı vardır . Kuzeydoğu grubunda tangda-, tangna-, Türkiye Türkçesinde tangla-, " seçmek, görmek" anlamı vardır. Kuzey grubunda Kazakça tangda-, Kuzeybatı grubunda Karakalpakça, Kumukça, Nogayca tangla; kuzey grubunda Kırgızca "şaşırmak" anlamıyla tangla- / tangda-

Kelime Türkçe Sözlükte tanlamak biçimindedir

(hlk.) Şaşmak,şaşırmak (s. 2264)

Kelime Tarama Sözlüğü'nde "tangla-" biçiminde geçer (TTS I 178, 259; III 168, IV 190).

21)Tapın- : Şükretmek, tapınmak.

XLIX.6

"bizinge nom nomlang tapınalım udunalım"

(Bize yasayı vaaz edin, tapınalım , saygı gösterelim)

LXXI.7

"tang adınçıg tataglıg aş içkü kelürüp tapınur-lar erti"

(Günlerce olağanüstü özel ve lezzetli yiyecekleri getirip ona saygı gösteriyorlardı)

2 kez geçer. 1 cümlede" yasalara tapınmak", 1cümlede ise "bir kişiye saygı göstermek, saygıda kusur etmemek" anlamındadır.1 cümlede istek kipiyle , 1 cümlede de geniş zaman eki ile kullanılır.

Clauson sözlüğünde tap- fiilinin dönüşlü hali olarak geçer. Çağdaş Türk lehçelerinde kuzeydoğu grubu hariç " hizmet etme, ibadet etme " anlamı vardır.

Kelime Türkçe Sözlükte "tapın-" biçimindedir.

Tapma işi yapılmak (s.2266)

22)Tapla- : Beğenmek, onaylamak, kabul edilebilir bulmak.

XV.2

"küsüşin inçip tegin alkunı taplamadı"

(Ama şöyle ki, prens bunların (bu yolların, seçeneklerin) hiçbirini onaylamadı)

XV.4

"taluy ögüzke kirmişig içgerü tapladı"

(Sadece okyanus ırmağına gitmeyi onayladı)

XXVII.8

"avıçka kamag taplamış üçün yerçi boltı"

(İhtiyar tümüyle kabul ettiği için onun rehberi oldu)

3 kez geçer. 2 cümlede "bir seçeneği, bir fikri onaylamak" , bir cümlede "birini kabul etmek" anlamındadır. 2 cümlede belirli geçmiş zaman eki ile, 1 cümlede de belirsiz geçmiş zaman eki ile kullanılmıştır.

Clauson sözlüğünde "tap" isminden türeyen fiil olarak geçer. Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmez.

Kelimenin Türkçe Sözlükteki karşılığı "tapmak" olabilir

1. İlah olarak tanınan varlığa karşı inancını ve bağlılığını belirli kurallar çerçevesinde göstermek.

2. mec. Tutku ile sevmek, bağlanmak.

3. Birine çok değer vermek(s.2266)

23)Tile- : Çok istemek, dilemek, aramak, istemek.

XLIII.1

"burhan kutın tileyü yok çıgay irinç "

(Buddha'nın sonsuz mutluluğunu dileyerek, yoksul, mutsuz ve zavallı canlılara...)

LXIX.7

"manga amtı bir kungkayu tilep kelürüng kerürün"

(Bana şimdi bir kopuz isteyip getirin)

LXX.3

"ol udçı er bir kungkaru tilep kelirdi berdi"

(o sığırtmaç bir kopuz isteyip getirdi ve ona verdi)

Çağdaş Türk lehçelerinin tamamında bu kelime vardır. Güneybatı grubundan Azerice, Türkiye Türkçesinde ve Türkmencede kelime dile- şeklindedir.

Kelime Türkçe Sözlükte "dile-" biçimindedir

1. Birinden bir şeyin yapılmasını istemek, rica etmek, arzu etmek.

2. (nsz) Biri için bir dilekte bulunmak.

3. (mec.) Kendi düşünce, görüş ve isteğini yapmak. (s.666)

Tarama Sözlüğü'nde dile- şeklindedir (TTS I 206, IV 224).

24)Udun- : Hayran olmak, yüceltmek.

XLIX.6

"bizinge nom nomlug tapınalım udunalım bizinge"

(bize yasayı vaaz edin tapınalım, saygı gösterelim)

1 kez geçer. " Yasaya saygı göstermek" anlamıyla geçer. İstek kipiyle kullanılmıştır.

Clauson sözlüğünde dönüşlü fiil olduğu ve u: d: şeklinden geliştiği belirtilir. Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmez.

Kelime Türkçe Sözlükte " uymak" biçimindedir.

1. Ölçüleri birbirini tutmak.

2.Renk, biçim vb. yönlerden birbirini tutmak, uygun düşmek.

3. Zevke , anlayışa uygun düşmek.

4. Bir inanca, bir anlayışa, bir duruma veya egemen bir güce uygun davranışta bulunmak, riayet etmek (s. 2430)

25)Yaru-: Parlamak, ışıldamak.

A.4

"tegin-ning bir közi yarudı bütüg tolu boltı"

(Prensin bir gözü parladı , tam ve dolu oldu)

A.3

"birök yazukum yok erser bir közüngüz yaruzun kün körüng"

(eğer bir adama karşı hata etmiş, yanılmışsam gözleriniz böyle güçsüz olsun. Ama hatam yoksa bir gözünüz parlasın ve güneşi görün)

2 kez geçer. Bir cümlede "gözün parlaması ve gözyaşı dökülecek olması", 1 cümlede "gözün parlaması ve güneşin görülmesi" anlamındadır. 1 cümlede belirli geçmiş zaman eki ile, bir cümlede de emir kipiyle kullanılmıştır.

Çağdaş Türk lehçelerinden sadece kuzeydoğu grubunda (Kumandu), kuzeybatı grubunda (Karaimcede) yorı- olarak geçer.

Türkçe sözlükte bulunmaz.

B) İSİMLER

1)Adınçıg: Seçilmiş, olağanüstü, özel

XXXIV.2

"adınçıg erdini yençü kemi-ke tegüçe urup"

(az rastlanır ve seçme inci ve mücevherleri)

LXXI.5

"adınçıg tataglıg aş içkü kelürüp tapınur-lar

(olağanüstü özel ve lezzetli yiyecek ve içecekleri ona getirip, ona saygı gösteriyorlardı)

2 kez geçer. 1 cümlede "az rastlanan inci ve mücevher", bir cümlede de "yiyecek ve içecekler" anlamında kullanılmıştır.2 cümlede de sıfat görevinde(niteleme) kullanılmıştır.

Birlikte geçtiği yapılar: adınçıg erdini , adınçıg tataglıg

Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmez.

Kelimenin Türkçe Sözlükteki karşılığı " ayrı" olabilir.

1. Başka başka türlü

2. Aynı yerde kalan

3. Yalnız , tek başına (s.209)

2)Agı: Çok değerli mal mülk, hazine : İpek kumaş.

VII.6

"takı agı barım azkına kaltı"

(hazinedeki zenginlikler ve varlıklar çok az kaldı)

VII.9

"agı barımalkın-sar uvatsar yazukka tüşe teginmegey ertimiz"

(zenginlikler ve varlıklar bitiyorsa, ufalıyorsa, hataya düşmeyiz, hünkarım)

IX.2

agı barım tutar agı barım alkınsar el törü neçük tutar biz

(devleti ve onun kurumlarını, varlık ve zenginlik tükenirse devleti ve kurumlarını nasıl sürdürebiliriz?)

3 kez geçer." Varlık ve zenginlik" anlamında kullanılmıştır. İsim görevindedir. Birlikte geçtiği yapılar : agı barım (3)

Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmez.

Kelime Türkçe Sözlükte geçmez.

Tarama Sözlüğü'nde "ağı" biçimindedir (TTS II 9, TTS I 7)

3)Agırlıg: Şerefli, saygın.

XXIX.3

"barıp erdini kelürser takı agırlıg bolgay"

(Okyanusa gidip mücevheri getirirse daha çok beğenilecek)

1 kez geçer. "Beğenilme" anlamındadır. İsim görevinde kullanılmıştır.Birlikte geçtiği yapılar : agırlıg bolgay

Clauson sözlüğüne kelime kökü olarak " agır" gösterilir. Çağdaş Türk lehçelerinden sadece kuzeydoğu grubunda (Kaça, Kobal, Sagay , Hakas)a: rlığ " ağır, pahalı, farklı, saygın " olarak geçer, Kuzeybatı grubundan Kazan Tatarcası awırlı / avırlı " ağır, hamile " olarak geçer.

Kelime Türkçe Sözlükte "ağırlık" biçimindedir .

1.Ağır olma durumu

2. Terazilerde tartma işi yapılırken bir kefeye konulan nesne.

3. Değerlendirmelerde herhangi bir konu veya evreye olağanın üzerinde ve belirli bir oranda , tanınan değer.

4. Sıkıcı, bunaltıcı iç karartıcı durum.

5. Uykudayken gelen ve insana boğulur gibi bir duygu veren durum.

6.Yük, külfet.

7. Takı

8. Sorumluluk

9. Etki, baskı güçlük

10. Dikkati ve önemi bir şey üzerinde yoğunlaştırmak.

11. Çeyizini düzmek için damadın geline verdiği para.

12. Sıkıntı

13. mec. Ağırbaşlılık

14. Değerli olma durumu

15. Uyuşukluk ve gevşeklik durumu

16. Orduda bir birliğin cephane, yiyecek ve eşya yükleri.

17. Yer çekiminin bir cismin molekül üzerindeki etkisinin oluşturduğu bileşke, gravite.

18. sp. Güreş, boks, halter , judo vb. spor dallarında sporcuların kilolarına göre girdikleri kategori (s.42)

4)Amrak: Sevilen, sevgili

IV.4

"amrak oglum ne üçün busuşluk keltiniz"

(sevgili oğlum niçin üzüntüye kapıldınız?)

LXII.7

"amrak oglum ölti erser"

(eğer sevgili oğlum öldü ise)

V.7

"amrak ögüküm yer tengri törümüşte"

(sevgili yavrum, yer ve gök yaratıldığından beri...)

VI.6

"amrak ögüküm seni ince sever men"

(sevgili yavrum, ben seni avucumun içindeki inci tanesikadar severim)

IX.5

"amrak ögüküm könglin neçük berteyin"

(sevgili yavrumun gönlünü nasıl kırarım?)

XVI.3

"amrak ögüküm mening elte kazgançım ermez mü"

(sevgili yavrucuğum, benim devlet gelirlerim sizin değil mi?)

XXV.4

"amrak oglumun sizinge tutuzur men"

(Biricik sevgili oğlumu size emanet ediyorum)

LIII.4

"amrak kadaşım eşing tuşung bizing beş yüz eren kança bardı"

(sevgili kardeşim, eşin dostun ve bizim beş yüz adamımız nereye gittiler?)

LXXVIII.5

"yertünçi törüsi antag ol amrak yeme adrılur sevig yeme şeşilür"

(Bu yeryüzünün yasası öyledir ki sevilen de ayrılır, seven de ayrılır)

LVIII.int

"amrak tengri mahayana kut bulzun ince bolzun"

(Sevgili İlah Mahayana saadet bulsun. Böyle olsun.)

10 kez geçer. 8 cümlede "babanın yavrusu için kullandığı sevgili oğlum" bir cümlede " sevgili kardeşim" , 1 cümlede de " sevilen " 1cümlede de "sevgili" anlamında kullanılmıştır. 9 cümlede sıfat, bir cümlede de isim görevinde kullanılmıştır. Birlikte geçtiği yapılar : amrak oglum (3) , amrak ögüküm(4) , amrak kadaşım(1), amrak yeme adrılur (1)

Clauson sözlüğünde amra- fiil kökünden geldiği belirtilir. Çağdaş Türk lehçelerinden kuzeydoğu , güneydoğu grubunda ve kuzeybatı grubundaki bazı lehçelerde bu kelimeye rastlanır.

Türkçe sözlükte geçmez.

5) Arıg: Arı, saf , temiz

XLI.2

"arıg kızlar turur elgi erdinilig yıp engirer"

(Tertemiz iki kız duruyordu, elleri mücevherli ipleri eğiriyordu)

XLIII.1.

"tang arıg kızlar sarıg altun yıp engirer-ler"

(Olağanüstü temiz kız, sarı altın bir ipi eğiriyorlardı)

2 kez geçer. " Tertemiz kız" anlamındadır. Sıfat görevinde kullanılmıştır. Birlikte geçtiği yapılar: arıg kızlar, tang arıg kızlar.

Clauson sözlüğünde kelimeni arı- ile ilgili olduğu belirtilir. Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmez.

Kelime Türkçe Sözlükte "arı" biçimindedir. Sözlükte geçen "arı" maddesinin 2. anlamı bu kelimeyle uyumludur.

1.Temiz

2.Yabancı şeylerden arınmış, katışıksız, halis

3.Günahsız (s.148)

Tarama Sözlüğü'nde "aru" biçimindedir (TTS I 39, II 49, III 33, IV 35)

6)Barım: Zenginlik, mal mülk, servet.

VII.6

aglıktakı agı barım azkına kaltı

(hazinedeki zenginlikler ve varlıklar çok az kaldı)

VII.9

" agı barım alkın-sar uvatsar yazuka tüşe teginmegey ertimiz"

(zenginlikler ve varlıklar bitiyorsa hataya düşmeyiz)

IX.2

"agı barım alkınsar el törü neçük tutar "

(varlık ve zenginlik tükenirse, devleti ve kurumlarını nasıl sürdürebiliriz?)

XII.7

"neçükin agı barım kazgansar üküş bulur"

(insan zenginlik ve varlık kazanmak isterse en fazlasını ne ile elde eder?)

4 kez geçer. Zenginlik ve varlık anlamındadır (maddi anlamda). Birlikte geçtiği yapılar: agı barım(4)

Clauson sözlüğünde kelime ba:r olarak açıklanır. Çağdaş Türk lehçelerinden güneybatı grubunda Türkiye Türkçesinde "barım" (neyse , her neyse) anlamında kullanılır.

Kelimenin Türkçe Sözlükteki karşılığı "varlık "olabilir.

7)Bay: Zengin

VI.1

"yer tengri törümişte berü bay yme bar çıgay yme bar"

(yer ve gök yaratıldığından beri zengin de var yoksul da var)

XIII.6

"koy yılkı egidser yılıng aşılur bay bolur"

(koyun ve sığır beslerse onlar yıldan yıla çoğalır ve insan zengin olur)

XIV.1

"satıgka yulugka barsar bay bolur"

(alım satım için gidilirse zengin olunur)

3 kez geçer. "Maddi olarak zenginlik " anlamındadır.İsim görevinde kullanılmıştır. Birlikte geçtiği yapılar : bay yme bar(1), bay bolur (2)

Clauson sözlüğünde kelime ba:y şeklinde açıklanır. Çağdaş Türk lehçelerinin tamamında " yüksek sınıfın üyesi" ve " koca" anlamı vardır.

Kelime bu anlamıyla Türkçe sözlükte geçmez.

Tarama Sözlüğü'nde "bay" olarak geçer (TTS I 83, II 118, III 73, IV 85)

8)Begrek : Çok büyük, çok soylu bey.

LXVII

"siz kişide adruk beg er közünür siz"

(Siz ölümlülerin hepsinden farklı ve çok asil biri gibi görünüyorsunuz)

1 kez geçer. "Farklı ve asil bir bey "anlamında kullanılmıştır. Sıfat görevindedir. Birlikte geçtiği yapılar : begrek er

Clauson sözlüğünde kelime "beg" isminin - rek eki ile derecelendirilmiş hali olarak açıklanmıştır. Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmez.

Kelimenin Türkçe Sözlükteki "beyzade" olabilir

1.Bey oğlu

2.Soylu kimse

3.mec. Özenli bir biçimde büyütülmüş , nazlı kimse(s.324)

9)Büşük: Akraba, eş dost , yakınlar.

LXIV.6

"tegin-ke kalmış erti tüngür büşük bolmış erti"

(babası han kral-hanın kızını İyi Düşünceli Prens'e istemiş ve dünür olmuşlardı.

1 kez geçer. "Dünür " anlamına gelir. İsim görevindedir. Birlikte geçtiği yapılar : tüngür beşik

Clauson sözlüğünde dünürle ve evlilik gelenekleriyle ilgili bir kelime olduğu açıklaması yer alır. Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmez.

Türkçe sözlükte bulunmaz.

10)Irşı: Peygamber, bilge kişi, aziz.

LIX.1

"ol yer suv ırşı tengrş bar erti"

(Oralarda Irşı diye bir cin vardı)

1 kez geçer. "Değişik güçleri olan ya da cin " anlamındadır. Sıfat görevinde kullanılmıştır. Birlikte geçtiği yapılar: ırşı tengri

Clauson sözlüğünde bu kelime bulunmaz.

11)Körk: Güzellik, görünüş.

XLIII.3

"tegin körklerin tanglap sizler löler kanı"

(prens onların güzelliğini hayrettikten sonra sordu)

1 kez geçer. " Maddi olarak güzellik" anlamındadır. İsim görevinde kullanılmıştır. Birlikte geçtiği yapılar : tegin körklerin tanglap

Clauson sözlüğünde kelime kökü olarak kör- fiili verilir.

Çağdaş Türk lehçelerinden kuzeydoğu grubundan Teleütçe "körkö", güney grubundan Özbekçe "kürk", kuzeybatı grubundan Karakalpakça "körik", Nogayca "körk", kuzeybatı grubundan Türkmence "görk" şeklinde geçer.

Kelime Türkçe Sözlükte "görk"biçiminde geçer

(hlk). Güzellik, gösteriş (s.969)

12)Körkle: Güzel

XLII.2

"tört körkle kırkın yürüng kümüş yıp engirer"

(dört güzel kızın beyaz gümüş bir ipi eğirdiklerini...)

XLII.8

"ol kapagda sekiz körkle tang arıg kızlar sarıg altun yıp engirer-ler"

(ol kapıda sekiz güzel olağanüstü temiz bir altın ipi eğiriyorlardı)

2 kez geçer. "Güzel kız anlamındadır" . İsim görevinde kullanılmıştır. Birlikte geçtiği yapılar: tört körkle, sekiz körkle

Clauson sözlüğünde kelimenin" körk" isminden " - le" ile türeme olduğıu belirtilir.

Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmez.

Kelimenin Türkçe Sözlükteki karşılığı "görkem" olabilir

1.Göz alıcı ve gösterişli olma durumu, gösteriş, debdebe, ihtişam, tantana, haşmet, şatafat, şaşaa

2. Büyüklük (s.969)

13)Kut : Hayat suyu, üstün güç, selamet, büyük mutluluk, talih, uğur, görkem, saygınlık, ahiret mutluluğu, koruyucu melek, evrensel güç, kişi adı.

VI.4

"ötündi kanım kutı meni sever mü siz "

(Haşmetli babacığım beni seviyor musunuz?)

XXXIII.5

""tegin kutı ülügi üçün adasız tudasız kaç kün..."

(Prensin kutu ve talihi sayesinde tehlikesiz ve engelsiz olaralk birkaç gün içinde mücevher adasına eriştiler)

XL.7

"kayu kün burhan kutın bulsar meni titmeng "

(Buddha'nın sonsuz mutluluğunu bulursanız beni terketmeyin)

LI.6

"burhan kutın bulsar siz meni titmeng kutgarıng"

(Buddha'nın sonsuz mutluluğunu bulursanız beni terketmeyin, kurtarın)

LXXVI.5

"burhan kutı-n bulsa men silerni anta kutarga men "

(Buddha'nın sonsuz mutluluğunu bulsam, sizleri hepinizi o zaman kurtaracağım)

XLVII.7

"burhan kutın tileyü yok çıgay irinç "

(Buddha'nın sonsuz mutluluğunu dileyerek, muhtaç ve zavallı canlılara yarar)

LI.2.

"ince tep kut koltı"

(ve şu sözlerle selamet talep etti"

LI.8.

"sizinge kutunguzta bu suylug et'özde ozalım kurtulmak yolka teginelim"

(sizin yararlı gücünüz (kutunuz) sayesinde, bu günahkar bedenden kaçalım kurtuluş yoluna erişelim)

LIV.1

"kutsuz kovılar üçün alku yokadtı alku ölti-ler"

(kutsuz ve şanssız olduklarından hepsi yok oldu, hepsi öldüler)

LXIV.1

"kentü-ning kutı ülüg üçün"

(kendi üstün gücü ve talihi sayesinde)

LXIV.2

"kutı wahşiki uduzup "

(kendi üstün gücü ve talihi sayesinde koruyucu meleğini işleyip)

XLVIII.ext.

"kutadmış kut bulmış"

(Mutlu olmuş, kut bulmuş)

XLIX.int

"kut bulmuş "

(Saadet bulmuş)

13 kez geçer. 4 cümlede "mutluluk", 1 cümlede " haşmetli", 2 cümlede "selamet" , 5 cümlede "talih" , 1cümlede " güç" anlamında kullanılmıştır. İsm görevindedir. Birlikte geçtiği yapılar : kanım kutı(1), tegin kutı(1) , burhan kutın(4) kut koltı (1), kutunguzta(1), kutsuz kavılur üçün(1), kentü-ning kutı(1), kutı wahşiki, kut bulmış (2)

Clauson sözlüğünde kelimenin Çağdaş Türk lehçelerinde genellikle iyi talih, mutluluk için kullanıldığı belirtilir. Fakat özellikle kuzeydoğu grubunda daha çok yaşam, güç anlamında kullanıldığı yazar.

Kelime Türkçe Sözlükte "kut" şeklinde geçer.

1.Devlet idaresinde güç, yaratıcılık ve yetki bakımından sahip olunan üstün güç.

2.Mutluluk

3.mit. İlahi bir kaynaktan gelen rahmet, bereket(s.1545)

Tarama Sözlüğü'nde "kut" olarak geçer (TTS II 670)

14)Kutlug: Hayati güç, kutsal sıvı, selamet, talih, uğur vb.' ye sahip olan kişi.

XXI.4

"kim ülüglüg kutlug kişi ol erdini bulsar"

(eğer talihli ve mutlu bir kişi bu mücevheri bulursa...)

XLV.2

"küçlüg kutlug bodisatav-lar ermeser bu yerke neng tegmegey..."

(Büyük, güçlü ve kutsal ruhla donanmış Bodhisattva'lardan biri olmasaydı, buraya kadar gelemezdi)

VII.int

"kutluk togdı"

(kutlu doğdu)

XI.1/2

"kutlug"

(İyi güçlere sahip, kutlu)

4 kez geçer. 1 cümlede "mutlu" anlamında, 1 cümlede "kutsal" anlamında, 1 cümlede " kişi adı olarak", 1 cümlede " iyi güçlere sahip olan" anlamında geçer. İsim görevindedir. Birlikte geçtiği yapılar: kutlug kişi, küçlüg kutlug bodisatav-lar, kutlug togdı, kutlug.

Clauson sözlüğünde kelimenin "kut" isminden türeme olduğu yazar. Çağdaş Türk lehçelerinin tamamında bulunur ; fakat bazı fonetik değişmeler olmuştur.

Kelime Türkçe Sözlükte "kutlu" biçimindedir.

Sf. Uğurlu (s.1546)

Tarama Sözlüğü'nde "kutlu" biçimindedir (TTS I 502, II 670, III 491, IV 557)

15)Küsüş: İstek, arzu

XIV.5

"toluy ögüzke kirip köngülteki küsüşin kanturgalı "

(okyanus ırmağına gidip gönlündeki arzularını doyurmayı düşünürse)

XV.1

"kamag yertinçüdeki tınlıg-larnıng küsüşin inçip "

(bu dünyadaki 1ütün canlıların arzularını yerine getirebilir)

LI.3

"men ulug küsüşin bu çintamani erdini alıpözinge poşı berür men"

(ben büyük bir isteklebu çintamani mücevherini alıp size bağışlıyorum)

3 kez geçer. İki cümlede manevi, bir cümlede de maddi olarak istek anlamındadır. İsim görevinde kullanılmıştır. Birlikte geçtiği yapılar : köngülteki küsüşin, tınlıg-larnıng küsüşin, ulug küsüşin

Clauson sözlüğünde kelime kökü olarak küse- fiili gösterilir. Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmez.

16)Mengilig: Mutlu, çok memnun.

LXXII.4

"tegin anta egidti alku mengilig boltı-lar "

(Prens beş yüz dilenciyi orada doyurdu , hepsi mutlu oldu)

1 kez geçer. "Dilencinin mutluluğu" anlamında kullanılmıştır. İsim görevinde kullanılmıştır. Birlikte geçtiği yapılar : alku mengi-lig boltı-lar

Clauson sözlüğünde kelime mengi : lig (b-) olarak açıklanır.

Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmez.

Türkçe sözlükte geçmez.

17)Ögrünçülüg : Şen, neşeli.

XLVI.5

"ulug ögrünçülüg könglin poşı bermek asgı nomladı"

(büyük sevinçlerle dolu bir kalple sadaka vermemin yararlarını vaaz etti)

1 kez geçer. sevinç anlamında kullanılmıştır. Sıfat görevindedir. Birlikte geçtiği yapılar : ulug ögrünçülüg könglin

Clauson sözlüğünde kelime kökü olarak “örgünç” verilir. “Eğlenceli, neşeli” anlamı verilir. Çağdaş Türk lehçelerinin hepsinde aynı anlama geldiği belirtilir.

Türkçe sözlükte geçmez.

18)Ögük: Sevgili, sevilen çocuk.

V.8

"amrak ögüküm "

(Sevgili yavrum)

VI.6

"amrak ögüküm "

(Sevgili yavrum)

IX.6

"amrak ögüküm "

(Sevgili yavrum)

XVI.3

"amrak ögüküm "

(Sevgili yavrum)

XXVI.3

"erdini teg ögüküngüz"

(mücevher gibi sevgili yavrunuz)

LV.3

"ögüküküm"

(Yavrucuğum)

6 kez geçer. "Babanın yavrusu" anlamındadır. İsim görevinde kullanılmıştır. Birlikte geçtiği yapılar: amrak ögüküm (4) , erdini teg ögüküngüz (1), ögüküküm (1)

Clauson sözlüğünde kelimenin gelişimi ö: g biçiminde açıklanır. Metinlerde oğul evlat için kullanıldığı belirtilir. ö- fiilinden geldiği ifade edilir.

Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmez.

Türkçe sözlükte geçmez.

19)Öng : Renk, güzel görünüm.

XVII.4

"suvda suv önglüg taglar bar kemi susup sınur"

(Suda su renginde dağlar vardır; gemi su alıp parçalanır)

1 kez geçer. "Renk" anlamında kullanılmıştır. Sıfat görevindedir. Birlikte geçtiği yapılar : suv önglüg taglar

"Çağdaş Türk lehçelerinden sadece kuzeydoğu grubundaki bazı lehçeler ile kuzey grubunda Kırgızca , Kazakça vb. lehçelerde sık sık "yüzün rengi" anlamında kullanılır.

Türkçe sözlükte geçmez.

20)Ötüg: Dua, dilek, istek.

XV.5

"kangi elligke ötüg berdi talu ögüzke kireyin tep"

(kral, babasına okyanus ırmağına gideyim mi? diye maruzatta bulundu)

XLIII.7

ötrü tegin içgerü ince teg ötüg berdi

(bunun üzerine prens onlara içerisi , sarayın içi için şöyle bir rica verdi)

XV.7

"kan bu ötüg sav eşidip neng kiginç berü umadı"

(baba han, bu istekle ilgili sözleri işitince hiç cevap vermedi)

XXIII.2

"satıgçı eren-ler terilip içgerü ötüg berdi-ler "

(tüccar toplanıp içeriye -sarayın içine önerilerini arz ettiler)

4 kez geçer. 1 cümlede "maruzat", bir cümlede "rica", bir cümlede "istek", bir cümlede de "öneri" anlamında geçer. 3 cümlede isim görevinde, 1 cümlede de sıfat görevinde kullanılmıştır. Birlikte geçtiği yapılar : ötüg ber- (3) , ötüg sav (1)

Clauson sözlüğünde kelimenin ötün- ile ilgili olduğu yazar.

Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmez.

Türkçe sözlükte geçmez.

21)San: Sayı, değer biçme, saygı gösterme, hesap.

I.5

sansız tümen özlüg ölürür

(Binlerce ve onbinlerce yaratığı öldürüyorlar)

LVII.4

"sansız yer körü yorımış kergek..."

(Ben, boşuna sayısız yer görmüş taban tepmişim)

2 kez geçer. 1 cümlede "onbinlerce yaratık, 1 cümlede "sayısız yer" anlamında kullanılmıştır. Sıfat görevindedir. Birlikte geçtiği yapılar: sansız tümen, sansız yer.

Clauson sözlüğünde kelimenin kökü "sa- " fiili olarak verilir. Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmez.

Kelime Türkçe Sözlükte "san" biçimindedir

1. Bir kimsenin işi, mesleği veya toplum içindeki durumu ile ilgili olarak kullanılan ad , unvan, titr

2.Ün

3. fel. Herhangi bir şeyi , neyse o yapan nitelik, kip karşıtı (s.2024)

22) Sevig: Seven, sevgili, kişi adı.

LXXVIII.5

(Bu yeryüzünün yasası öyledir ki sevilen de ayrılır, seven de ayrılır)

1 kez geçer. " Sevilen herhangi biri" anlamında kullanılmıştır. İsim görevindedir. Birlikte geçtiği yapılar: sevig yeme şeşilür

Clauson sözlüğünde kelimenin kökü "sev-" fiili olarak verilir. Bu kelimenin yerini daha sonra sevgü alır ibaresine yer verilmiştir. Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmez.Kelime Türkçe Sözlükte "sevgi" biçiminde geçer

İnsanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu (s.2081)

Tarama Sözlüğü'nde "sevi/ sevü /sevüg" biçimindedir (TTS I 615, II 811, III 616, IV 678)

23)Sevinç : Sevinç, beğenmek, minnetkarlık.

A.9

"kız tegin-ke ince tep tedi siz ertinü sevinçsiz er ermiş siz"

(Kız prense şöyle söyledi . siz çok nankör bir adam imişsiniz)

1 kez geçer. " Nankör " anlamındadır. Sıfat görevinde kullanılmıştır. Birlikte geçtiği yapılar : sevinçsiz er.

Clauson sözlüğünde kelime kökü olarak "sevin-" fiili verilir. Çağdaş Türk lehçelerinin tamamında olduğu , kuzeydoğu grubu hariç olmak üzere diğer lehçelerde bazı fonetik değişiklikler olduğu belirtilir.

Kelime Türkçe Sözlükte "sevinç" biçimindedir.

İstenen veya hoşa giden bir şeyin olmasıyla duyulan coşku (s.2081)

24)Sogançıg : Tatlı, iyi, hoş.

XLVI.4

"lö kanınga tatıglıg sogançıg nom nomladı"

((Prens) Güçlü ejderhalar Hanı'na iyi ve hoş yasaları salık verdi)

1 kez geçer. "İyi, güzel, hoş " ve "yasa" anlamlarına gelir. Sıfat görevindedir. Birlikte geçtiği yapılar: tatıglıg sogançıg nom

Clauson sözlüğünde kelimenin "-çıg" ekiyle türeme olduğu yazar. Çağdaş Türk lehçelerinde kuzeybatı grubundan Karaimcede "soğançıh" (muhtemelen farklı bir kelime olduğu) yazar.

Bu kelime Türkçe sözlükte geçmez.

25)Tang: Olağanüstü az rastlanan.

XXXI.7

"yettinç kün tang tanglayur erken ..."

(Yedinci gün , şafak sökerken...)

1 kez geçer. "Şafak " manasına gelir. İsim görevinde kullanılmııştır. Birlikte geçtiği yapılar : tang tanglayur erken

Çağdaş lehçelerin tamamında görülür. Çağdaş Türk lehçelerinde kuzeydoğu grubundan Tuvaca, güneybatı grubundan Azerice "dang", Türkiye Türkçesi "dang/ tang", Türkmence "dang" şeklindedir.

Kelime Türkçe Sözlükte "tan" biçimindedir

Güneş doğmadan önceki alacakaranlık, fecir (s.2259)

26)Tapag: Çok sevme, tapma hizmet.

L.4

"yetti kün löler tapagın udugın aşadı "

(Yedi gün boyunca ejderhaların büyük sevgi ve saygı göstermeleri sayesinde yemek yedi)

1 kez geçer. "Herhangi birine sevgi göstermek "anlamındadır. Birlikte kullanıldığı yapılar: tapagın udugın

Clauson sözlüğünde bu kelime yer almaz.

Kelime Türkçe Sözlükte "tapınma" biçimindedir.

Tapınma işi (s.2266)

27)Tataglıg, Tatıglıg : Farklı, lezzetli.

XLVI.4

"lö kanınga tatıglıg sogançıg nom nomladı"

(Prens Güçlü Ejderhalar Hanı'na iyi ve kötü yasaları salık verdi)

LXXI.6

"küninge tang adınçıg tataglıg aş içkü kelürüp tapınurlar erti"

(Günlerce olağanüstü özel ve lezzetli yiyecek ve içecekler getirip ona saygı gösteriyorlardı)

2 kez geçer. 1 cümlede " iyi , hoş yasa" anlamında kullanılır. 1cümlede de güzel yiyecek ve içecek anlamında kullanılır. Sıfat görevindedir. Birlikte geçtiği yapılar : tatıglıg sogançıg nom, tatıglıg aş içkü

Clauson sözlüğünde kelimenin "tatığ" dan geliştiği yazar. Çağdaş Türk lehçelerinin tamamında vardır; fakat kelimenin daha kısa şekli bulunur: tatlığ, tatlı, tatlu vb.

Kelime Türkçe Sözlükte" tatlı " biçimindedir.

1.Şeker tadında olan

2.Acı olmayan, acı karşıtı.

3.Şekerle veya şekerli şeylerle yapılan yiyecek.

4.mec. İnsanı çeken, göze kulağa hoş gelen, rahatlatan, dinlendiren, sevindiren

5.zf. mec. Hoşa gidecek bir biçimde , tatlılıkla(s. 2284)

28)Tın: Soluk, nefes, can

XXXVIII.4

"birer agulug yılan bar agu tını ıraktın ançulayu közünür"

(Onların zehirli nefesi uzaktan, sanki herbir lotus çiçeği duman çıkarıyormuş gibi görünür)

1 kez geçer." Yılanın nefesi " anlamındadır. Sıfat görevinde kullanılır. Birlikte geçtiği yapılar : agu tını.

Çağdaş Türk lehçelerinde kuzeydoğu grubunun tamamında vardır. Hakasçada "tım" şekli vardır. Bu lehçede kelime " sessiz" anlamına da gelir.Bu kelime Türkçe sözlükte farklı bir anlama sahiptir .

Tınlayan şeyin çıkardığı ses, tınlama sesi (s.2349)

29)Udug: Büyük hayranlık, yüceltme.

L.5

"yetti kün löler tapagın udugın aşadı "

(yedi gün boyunca ejderhaların büyük sevgi ve saygı göstermeleri sayesinde yemek yedi)

1 kez geçer. "İnsanların saygı göstermesi" anlamındadır. İsim görevinde kullanılmıştır. Birlikte geçtiği yapılar: tapagın udugın

Clauson sözlüğünde kelime u:d- olarak açıklanır.

Çağdaş Türk lehçelerinden bahsedilmemiştir.

Türkçe sözlükte geçmez.

30)Yaruk: Işık.

XXX.V.ant

"kün tengri yaruk közünü kelse"

(Güneş tanrısının ışığı görünecek olsa...)

1 kez geçer. " Güneş tanrısının ışığı " anlamındadır. İsim görevindedir. Birlikte kullanıldığı yapılar: kün tengri yaruk közünü kelse

Çağdaş Türk lehçelerinin tamamında vardır.

Kelime Türkçe Sözlükte "yarık" biçimindedir.

1. Yarılarak açılmış yer, geniş çatlak

2. İnce bir çizgi durumunda açılmış yara

3. mec. Anlaşmazlık

4. fiz. Küçük bir ışık kaynağının önüne konulan, saydam olmayan bir düzlem açılmış, dikdörtgen biçiminde küçük delik

5. tıp. Çatlak

6. argo. Dişinin cinsel organı (s. 2538)

31)Yençü: İnci

VI.8

"seni ince sever men ayadakı yençü monçuk teg közdeki..."

(sevgili yavrum ben seni avucumun içindeki inci tanesi kadar gözümdeki ...)

1 kez geçer. Evlat sevgisinin ne kadar büyük olduğunu anlatmak için kullanılır : ayadaki yençü moncuk teg. İsim görevindedir.

Çağdaş Türk lehçelerinde kuzeydoğu grubu hariç ; güneydoğu grubunda Uygurcada "ünçe", kuzey grubunda Kazakçada "injü", Kumukça "inçi", Nogayca "ıncı", güneybatı grubunda Azerice ve Türkiye Türkçesinde "inci", Türkmencede "i:nçi /künci"

Kelime Türkçe Sözlükte " inci" biçimindedir.

1.İstiridye gibi bazı kavkılı deniz hayvanlarının içerisinde oluşan, değerli, lüçük , sert, sedef renginde süs tanesi.

2. sf. Bu tanelerden yapılmış.

3.Bu tanelerden oluşan takı

4.Yanlışlığı sebebiyle gülünç olan söz veya cümle (s.1189)

DEĞERLENDİRME

1)İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nde en çok kullanılan fiiller şunlardır:

Açın- (4)

Egid-(4)

Kertgün-(4)

Kol- (4)

Ötün- (10)

Sev- (6)

2) İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nde en çok kullanılan isimler şunlardır:

Amrak (10)

Kut (14),

Kutlug (5)

Ögük (6)

3) İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nde en az kullanılan fiiller şunlardır:

Esirke-(1)

Kantur- (1)

Kataglan- (1)

Közed- (1)

Kuçuş- (1)

Ögür- (1)

Öpiş- (1)

San- (1)

Tangla- (1)

Udun- (1)

4)İyi ve Kötü Prens Öyküsü'nde en az kullanılan isimler şunlardır:

Agrılıg(1)

Begrek (1)

Büşük (1)

Körk (1)

Mengilig (1)

Ögrünçülüg (1)

Sevig(1)

Sevinç (1)

Tang (1)

Tapag(1)

Tın(1)

Udug (1)

Yaruk (1)

5) Çağdaş Türk lehçeleri ile en çok benzerlik gösteren fiiller şunlardır:

Kataglan- (12)

Öpiş-(16)

Sev-(10)

Tangla- (11)

Tapın-(10)

6)Çağdaş Türk lehçeleri ile en çok benzerlik gösteren isimler şunlardır:

Bay (19)

Kut (19)

Sevinç(13)

Tang(16)

Yaruk(16)

Yençü(16)

7) Çağdaş Türk lehçeleri ile en az benzerlik gösteren fiiller şunlardır:

Egid-

Kantur-

Ögir-

8)Çağdaş Türk lehçeleri ile en az benzerlik gösteren isimler şunlardır:

Barım (1)

Ötüg (1)

Sogançıg (2)

Tataglıg, tatıglıg (2)

9) Çağdaş Türk lehçelerinde bulunmayan fiiller şunlardır:

Açın-

Egid-

Kutad-

Tapla-

Udun-

10) Çağdaş Türk lehçelerinde bulunmayan isimler şunlardır:

Adınçıg

Begrek

Büşük

Körkle

Küsüş

Mengilig

Ögük

Udug

11) Türkiye Türkçesi ile en çok benzerlik gösteren fiiller şunlardır:

Açın-

Egid-

Esirke-

Kantur-

Kavuş-

Kazgan-

Közed-

Kutgar-, kutar-

Öpiş-

San-

Sev-

Sevin-

Tapın-

Tile-

12) Türkiye Türkçesi ile en çok benzerlik gösteren isimler şunlardır:

Agırlıg

Arıg

Körk

Kut

Kutlug

Sevig

Sevinç

Tataglıg, tatıglıg

Yençü

13) Türkiye Türkçesi ile en az benzerlik gösteren fiiller

Udun-

Kataglan-

Kuçuş-

Kutad-

Tapla-

14) Türkiye Türkçesi ise en çok benzerlik gösteren isimler

Adınçıg

Begrek

Körkle

San

Tapag

Yaruk

15) Türkiye Türkçesinde Bulunmayan Fiiller

Kol-

Kertgin-

16) Türkiye Türkçesinde Bulunmayan İsimler

Agı

Amrak

Ögük

Öng

Ötüg

Udug

Barım

Bay

Büşük

Küsüş

Mengilig

Sogançıg

Tın

SONUÇ

Bu çalışmanın sonunda Uygurcanın Budist devresine ait olan "İyi ve Kötü Prens Öyküsü"nde geçen sevgi, saygı, mutluluk ve merhamet ifade eden sözcüklerden hangilerinin daha az ya da daha çok kullanıldığı , sözcüklerin hangilerinin Çağdaş Türk lehçeleriyle ve Türkiye Türkçesiyle benzer ya da farklı olduğunu tespit etme imkanımız oldu.

Bu çalışma, Uygurcanın Budist devreye ait olan döneminde hangi sözcüklerin sevgi, saygı, mutluluk ve merhamet ifade ettiği hakkında bilgi edinmemizi sağlamış, ayrıca sözcüklerin kullanım alanları ve kullanım sıklığı ile ilgili de yorum yapma imkanını doğurmuştur. Uygurcanın Budist devreye ait olan dönemi ile Çağdaş Türk lehçeleri ve Türkiye Türkçesini karşılaştırma imkanını sağlaması da çalışmanın bir diğer yönüdür.

Biz sadece, Uygurcanın Budist devresine ait bir eser üzerinde inceleme yaptık. O dönemde hangi sözcüklerin ağırlıklı olarak kullanıldığını, hangi şartlar altında kullanıldığını gördük. Bu çalışma Uygurcanın diğer eserleri için de yapılabilir, ayrıca inceleme hem Uygurcanın Maniheist devrini , hem de Budist devrini kapsayabilir. Çalışmamız bildiri kapsamında yer alığından, incelediğimiz malzemenin sınırlı olması gerekiyordu. Yapmış olduğumuz çalışmayla Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi ve Çağdaş Türk lehçeleri üzerine düşünme fırsatı doğmuş oldu. Elde ettiğimiz bu malzeme doğrultusunda, belki başka çalışmalar da ortaya çıkacaktır. Kelimeler neden değişir? Onları etkileyen sadece dönemin ses özellikleri midir? Kelimeler insan ürünü olduğuna göre, neden bazı kelimeleri

yaşatmışız ve diğerlerini unutulmaya mahkum etmişiz? Bu çalışmaların devamının gelmesini temenni ediyor, Uygurca üzerine, Eski Türkçe üzerine yapılacak olan çalışmaların sona ermeyeceğine inanıyorum. Her bilgi, her malzeme, bizim için araştırma konusu. Ne mutlu ufkumuzu açan hocalarımıza.

KAYNAKLAR

Clauson, S. G. (1972), *An Etymological Dictionary of PreThirteenth-Century Turkish*, Oxford: Oxford University.

Köken, V. (2011), *İyi ve Kötü Prens Öyküsü(Metni Düzenleyen, Fransızcaya Çeviren ve Yorumlayan : James Russel Hamilton),* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Türk Dil Kurumu.(2011), *Türkçe Sözlük* ,Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Baskı, Ankara.